

О. Б. Негер,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

НАЗВИ НА ЧЕСТЬ МІСЦЕВИХ ДІЯЧІВ У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОГО УРБАНОНІМІКОНУ

У статті вперше проаналізовано одну з підгруп меморіальних урбанонімів – найменування на честь місцевих діячів. Розглянуто динаміку появи цих назв та здійснена їх класифікація.

Ключові слова: онім, урбанонім, меморіальна назва, найменування на честь місцевого діяча.

В статье впервые проанализирована одна из подгрупп мемориальных урбанонимов – наименования на честь местных деятелей. Рассмотрена динамика возникновения этих единиц и проведена их классификация.

Ключевые слова: оним, урбаноним, мемориальное название, название на честь местного деятеля.

One of sub-groups of memorial urbanonyms – names on honour of local figures – is analysed in the article. Dynamics of appearance of these names is considered, their classification is made.

Key words: onym, urbanonym, memorial name, name on honour of local figure.

Урбанонімікон поки що належить до маловивченого прошарку топонімікону Закарпаття. Першою дослідницею, яка звернула увагу на закарпатоукраїнські урбаноніми як окрему топонімічну підсистему, була М. Романюк [3]. Однак мотиваційна база урбанонімії Закарпаття є практично не дослідженим питанням. Тому завданням цієї розвідки є проаналізувати одну з підгруп так званих глорифікаційних урбанонімів, що виділяється нами при розгляді мотивації урбанонімічних назв.

Меморіальні, вони ж гонорифікаційні, або глорифікаційні, чи то пам'яткові назви об'єднують урбаноніми, утворені від прізвищ осіб, пам'ятних дат, подій, явищ. Метою таких назв є залишити у пам'яті нащадків ту чи іншу особистість, утворення тощо.

Однією із чисельно значних груп серед меморіальних урбанонімів є найменування на честь місцевих діячів.

Найменування із локальною онімною семантикою виникають як намагання відобразити регіональну специфіку і при ідеальній побудові місцевого урбанонімікону мали б становити більшість для виокремлення обличчя населеного пункту, створення певного колориту та виділення з ряду подібних міст чи сіл. До місцевих ми відносимо діячів, які є українцями за походженням, все життя або основну його частину провели на Закарпатті і зробили значний внесок у ту чи іншу сферу розвитку цього краю. Прикро констатувати той факт, що серед меморіальних назв закарпатоукраїнської урбанонімії найменування, покликані увіковічити місцевих діячів, характеризуються меншою питомою вагою, ніж назви на честь іноземців. Сюди відносяться урбаноніми, утворені на честь:

1) закарпатських науковців, державних та громадських діячів (176 одиниць): вул. Баб'яка М., вул. Снігурського І., вул. Годинки А., вул. Климпуша Д. (Ужгород); вул. Береша А., вул. Довговича В., вул. Кукольника В., вул. Лодія П. (Мукачеве); вул. Ващишина І., вул. Гаджеги В., вул. Грицака М., вул. Долина М. (Хуст); вул. Заклінського К., вул. Легоцького Т., вул. Сільва І. (Берегове); вул. Духновича О., вул. Лучкая М., вул. Меденція М. (Виноградів); вул. Митрака О., вул. Жатковича Ю. (Свалява); вул. Яцка П., вул. Духновича О. (Перечин); вул. Волошина А. (Іршава); вул. Венеліна Ю., вул. Добрянського А. (сmt Міжгір'я); вул. Міровця В., вул. Неболи В. (сmt Тересва) та ін.

2) закарпатських митців (89 одиниць): вул. Бродяковича І., вул. Невиської І., вул. Рошка-Ірлявського І., вул. Томчанія М. (Ужгород); вул. Мондич О., вул. Дем'яна Луки (Мукачеве); вул. Божук Миколаї, вул. Підгірянки Марійки, вул. Жерделі А. (Хуст); вул. Карабелеша А., вул. Гойди Ю. (Свалява); вул. Рошаківського М. (Виноградів); вул. Вакарова Д. (Чоп); вул. Потушняка Ф. (Берегове); вул. Зореслава (сmt Тересва); вул. Маркуша О. (с. Іза) та ін.

3) місцевих партійних, військових діячів (87 одиниць): вул. Ваши І., вул. Сидоряка М., вул. Мондока І. (Ужгород); вул. Чижмаря В., вул. Лизанця С. (Хуст); вул. Гавелки Й., вул. Габермана С. (Мукачеве); вул. Лейзмана Є. (Виноградів); вул. Вайди С., вул. Онуфрія М. (Іршава); вул. Локоти І., вул. Кубинця І. (Тячів); вул. Турянці І. (Чоп); вул. Борканюка О. (Перечин); вул. Терка П. (сmt Солотвино); вул. Цендри М. (сmt Міжгір'я) та ін.

4) місцевих повстанців, народних месників, легендарних осіб (13 одиниць): пл. Лаборця, вул. Беци І. (Ужгород); вул. Довбуша О. (Рахів) та ін.

В аналізованій нами групі основу становлять урбаноніми, похідні від прізвищ науковців та громадських діячів. Ця група є «найбільш оновленою» – склад її за останнє десятиліття змінився на 90%. Ці дані свідчать про політизацію урбанонімікону, зміщення інтересів, що характерно для тих урбаноніміконів, які носили колонізаційний характер. У зв'язку з цим особливо активно використовується тематика Карпатської України. Закономірно, що більшість таких вулиць появляється у столиці цієї держави – Хусті (пор. вул. Аркаса М., вул. Бірчака В., вул. Долина М., вул. Клочурака С., вул. Реваїв братів, вул. Смереки І., вул. Химинця Ю. та ін.). У той же час інші міста і села Закарпаття залишаються досить байдужими до цієї героїчної сторінки в історії нашого краю. Навіть в Ужгороді, де назв, що стосуються цієї теми, порівняно більше, питома вага їх стосовно загальної кількості дуже мала – близько 1,5%.

Крім того, відбувається процес клерикалізації урбанонімії [4] за рахунок використання прізвищ місцевих священнослужителів, переважно греко-католиків (вул. Гаджеги В., вул. Купара К., вул. Ромжі Т., вул. Раков-

ського Х.). Подібні назви також з'являються переважно у Хусті. На думку дослідників, вони виникли внаслідок легітимізації релігії після здобуття постсоціалістичними країнами незалежності [5, с. 109].

Спостерігається процес тематичного урізноманітнення звичного набору назв. Суспільний розвиток породжує появу нових пріоритетів. Героями стають не тільки ті, хто відстоював державні інтереси чи певну ідеологію, а й віддані професійному обов'язку люди: міліціонери (вул. *Данчі І.*, вул. *Шутка Г.* (Хуст), вул. *Меденція М.* (Виноградів), вул. *Баб'яка М.* (Ужгород), пожежники (вул. *Лемка М.* (Хуст), будівельники (вул. *Береша А.* (Мукачеве), керівники підприємств, установ (вул. *Сливки В.*, вул. *Тлехаса Б.* (Ужгород) та ін. Переважно це прізвища осіб, які померли не так давно і вже високо оцінені громадськістю як особистості, які зробили значний внесок у розвиток свого міста. Прикметно, що подібні назви починають активно з'являтися в основному впродовж останніх 15 років і спрямовані на формування місцевого колориту закарпатського урбанонімікону.

Урбаноніми на честь місцевих митців характеризуються переважно першим ступенем мотивації. Імена персон в основному відбираються в першу чергу тому, що та чи інша особа народилася, вчилася чи працювала в певному місті, і вже в другу чергу за заслуги в якійсь мистецькій галузі. Даний факт не применшує значимість творчості цих людей, йдеться лише про домінуючий мотив номінації. Співвідношення прізвищ закарпатських діячів культури та іноземних можна виразити як 1:3. Поширення в місцевому урбаноніміконі імен локальних діячів відбулося лише за тієї умови, що певна особа була схвалена радянською владою. Так, в аналізованих нами списках ми нарахували 20 вулиць на честь поета-антифашиста *Д. Вакарова*. У той же час одиничними виступають назви вул. *Калина А.* (с. Горінчево), вул. *Зореслава* (сміт Тересва), вул. *Невицької І.*, вул. *Боришоша-Кул'ятського Ю.* (Ужгород), вул. *Кабалюк-Тисянської М.* (Рахів). Найменувань, що увіковічують талановитого письменника та громадського діяча *В. Гренджу-Донського*, – 6, а урбанонімів на честь *Максима Горького* – 16.

Схожа ситуація і з місцевими художниками, композиторами, диригентами тощо. Найбільшої, хоча й недостатньої, шани заслужили в закарпатському урбаноніміконі *Й. Бокашай* (однойменні вулиці в Ужгороді, Хусті, Сваляві та Міжгір'ї), *А. Ерделі* (Ужгород, Мукачеве, Хуст) та брати *Шерегії* (Ужгород, Хуст, Свалява). Навіть імена таких визначних художників, як *Ю. Віраг*, *А. Коцка* та *Ф. Манайло*, згадуються в місцевій урбанонімії лише спорадично в основному в Ужгороді, Мукачевому та Хусті. Прізвища інших талановитих митців у найменуваннях міських і сільських об'єктів Закарпаття використовуються поодинокі (вул. *Шолтеса З.*, вул. *Мартоні І.*, вул. *Кашиша А.*, вул. *Врабеля О.*, вул. *Бродлаковича І.* (Ужгород), вул. *Роцахівського М.* (Виноградів), вул. *Попенка М.* (Рахів), вул. *Мондич О.* (Мукачеве), вул. *Кошиця О.* (Хуст).

Досі неоднозначно сприймається багатьма підгрупа найменувань на честь місцевих партійних та військових діячів. У радянські часи такі назви становили значну частку місцевих урбанонімів. У 90-і рр. комісії з перейменувань опинилися в ситуації, коли потрібно було вирішувати, що робити з такими назвами: з одного боку, це меморіалізація людей, які жертвували своїм життям під час другої світової війни, з іншого – вони були сповідниками комуністичної ідеології і денаціоналізації українського населення. Багато цих імен за незалежної України були заборонені, потім реабілітовані. Таким, наприклад, є ім'я Олексі Борканюка. З одного боку, дослідники історії Закарпаття негативно оцінюють його роль в державотворчому процесі на нашій землі. Так, М. Вегеш наводить такі слова керівника закарпатської крайової організації комуністичної партії: «Реваї, волошини, рогачі, росихи з українськими білобандитами – мерзотні зрадники свого народу, які запродались найлютішому ворогові за миску сочевиці», – писав лідер закарпатських комуністів О. Борканюк. І тут же історик дає свою оцінку сказаному: «Звичайно, що в цих словах не було і долі істини» [1, с. 224]. Ми нарахували 29 (!) вулиць Борканюка в аналізованих нами списках вулиць міст і сіл Закарпатської області. Це при тому, що імена деяких героїв Карпатської України в закарпатоукраїнському урбаноніміконі – одиничні. Водночас про діяльність людини потрібно судити з позицій її часу. За свідченням Й. Дзендзелівського та Х. Олексика, закарпатські комуністи зробили значний внесок у процес українізації на Закарпатті: «З середини 20-х років і в наступний період КПЧ і її крайова комуністична організація на Закарпатті стають єдиною силою, яка послідовно, відверто, цілеспрямовано і безкомпромісно виступає за впровадження літературної української мови на Закарпатті» [2, с. 71]. Дослідники наводять цитату І. Мондока з його виступу на Всеукраїнській правописній конференції: «... час політичного єднання всіх українських земель під Червоним прапором Свобідної Української Радянської Соціалістичної Республіки не за горами...» [там само, с. 75]. І хоча йшлося передусім не про інтереси України, а про поширення сфери радянського впливу і контролю з боку Москви, комуністи відіграли позитивну роль в поширенні літературної української мови та фонетичного правопису в чехословацькому Закарпатті 20-х років. Тому, очевидно, не варто повністю перекреслювати діяльність І. Мондока, І. Ваша, О. Борканюка, М. Сидоряка та інших комуністів для історії Закарпаття.

Актуалізуються й назви, дані на честь місцевих партизанів, які загинули під час війни. «Воєнна» тематика набуває за рахунок таких найменувань місцевого колориту. У Виноградіві вшановують партизанів *Олену Гандеру*, *Гичку Михайла* та *Євгена Лейзмана*, які загинули в цьому місті, у Хусті – *Лизанця*, *Чижмаря* та сім'ю *Логойд*, яка переховувала Цемпера-Поспішила і була за це розстріляна нацистами (однойменні вулиці в Хусті).

Незначну кількість становлять назви, що увіковічують представників місцевих військових утворень проукраїнського спрямування; пор. вул. *Вайди С.* (Ужгород, Виноградів, Тячів, Хуст, Свалява, Іршава, с. Грушево, смт Буштино, смт Тересва, с. Липча, с. Драгово), вул. *Січових Стрільців* (Ужгород, Іршава).

Зовсім невелику групу формують урбаноніми, які увіковічують місцевих повстанців, народних месників, легендарних особистостей (пор. вул. *Беци* (Ужгород), вул. / пл. *Лаборця* (Ужгород, Свалява, Чоп, Хуст, Мукачеве, с. Приборжавське). Причому такі назви – прерогатива переважно міського урбанонімікону, оскільки вони виникають, як правило, у випадках відсутності інших мотивів називання.

Література:

1. Вегеш М. Карпатська Україна. Документи і факти / М. Вегеш. – Ужгород : Карпати, 2004. – 432 с.
2. Дзендзелівський Й. З історії боротьби за возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі (До 50-річчя виступу І. Мондока на Всеукраїнській правописній конференції в Харкові в червні 1927 р.) / Й. Дзендзелівський, Х. Олексик // Наукові записки Культурного союзу українських трудящих у ЧССР. – Пряшів. – 1979. – №7. – С. 63–80.
3. Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. / М. Романюк. – Ужгород : Гражда, 2007. – 124 с.
4. Olivova-Nezbedova L. K vyvíji jmen ulic, namesti, nabreží a sadů v Chocni v minulosti a současnosti / L. Olivova-Nezbedova // Там само. – S. 163–167.
5. Očenás I. Zmeny v názvoch ulíc vo vybraných slovenských mestach / I. Očenás // Там само. – S. 109–115.